

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องแนวทางพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรในสังคมไทยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเอื้ออาทรตามแนวคิดของพุทธศาสนา จริยศาสตร์สตรีนิยม การศึกษาทางเลือก และประชาสังคม วิเคราะห์แนวทางจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรในสังคมไทยและนำเสนอแนวทางพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรในสังคมไทย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเอื้ออาทรตามแนวคิดพุทธศาสนา จริยศาสตร์สตรีนิยม การศึกษาทางเลือก และประชาสังคม สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิในแนวคิดทั้ง 4 ด้าน โดยใช้แนวคำถามที่สร้างขึ้นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการศึกษาความเอื้ออาทรในสังคมไทย และสนทนากลุ่มกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทั้ง 6 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้สอน กลุ่มผู้เรียน กลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครอง กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษา กลุ่มผู้บริหารการศึกษา กลุ่มชุมชนและสถาบันสังคมอื่น ๆ เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนเพื่อความเอื้ออาทรในสังคมไทย

สรุปผลการวิจัย

1. ความเอื้ออาทรตามแนวคิดพุทธศาสนา จริยศาสตร์สตรีนิยม การศึกษาทางเลือก และประชาสังคม

1.1 ความเอื้ออาทรตามแนวคิดพุทธศาสนา

1) เป้าหมายของความเอื้ออาทร

เป้าหมายของความเอื้ออาทรในแนวคิดพุทธศาสนา คือ การพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้มีเมตตา กรุณาที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นด้วยกาย วาจา และใจที่ปรารถนาดี โดยการช่วยเหลือสนับสนุนผู้อื่น ให้บรรลุประโยชน์หรือเข้าถึงจุดหมายแห่งชีวิตในระดับต่าง ๆ ทั้งประโยชน์ขั้นต้น ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป และประโยชน์สูงสุด

2) ความหมายของความเอื้ออาทร

ความเอื้ออาทรในแนวคิดพุทธศาสนา หมายถึงคุณธรรมที่เกิดจากการพัฒนาความเมตตา กรุณาขึ้นในตัวมนุษย์ ก่อให้เกิดการมีกาย วาจา และใจที่ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์ในระดับต่าง ๆ และมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งสัตว์และพืชอย่างเกื้อกูลกัน

3) องค์ประกอบของความเอื้ออาทร

องค์ประกอบของความเอื้ออาทรในแนวคิดพุทธศาสนานั้น แสดงออกในหมวดกรรมต่าง ๆ ในหลายระดับ คือ พรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในขอบเขตใกล้ตัว หรืออัปมัญญา ในขอบเขตไกลตัว (ไร้ขอบเขต) และสังกหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมนัตตดา ซึ่งเป็นการกระทำของผู้มีจิตใจในพรหมวิหาร และหมวดกรรมกัลยาณมิตร

4) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทร

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทรในแนวคิดพุทธศาสนา แบ่งเป็น 2 ด้าน เป็นปัจจัยภายในคือ โยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยแบบคาบ) อโยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยไม่แบบคาบ) และมัจฉริยะ (ความหวงแหนแบ่งแยกกีดกัน) ปัจจัยภายนอกคือ ปรโตโฆสะ (เสียงจากผู้อื่น) และกัลยาณมิตร (เสียงที่ดี)

5) วิธีสร้างความเอื้ออาทร

วิธีสร้างความเอื้ออาทรในแนวพุทธศาสนา คือการพัฒนาจิตโดยการทำสมาธิ และวิธีกาวนาพรหมวิหาร 4 โดยเฉพาะเมตตาภาวนา และกรุณาภาวนา

6) คุณค่าของความเอื้ออาทร

คุณค่าของความเอื้ออาทรในแนวคิดพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ การพัฒนาคน ให้เป็นผู้มีเมตตากรุณา นำไปสู่การช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นทั้งคน สัตว์ และสรรพสิ่งในขอบเขตใกล้ตัว และขยายออกไปจนไกลตัว (ไม่มีขอบเขต)

1.2 ความเอื้ออาทรในแนวคิดจริยศาสตร์สตรีนิยม

1) เป้าหมายของความเอื้ออาทร

เป้าหมายของความเอื้ออาทรในแนวคิดจริยศาสตร์ของความอาทร คือ การดูแลผู้อื่นเป็นคุณธรรมในจริยศาสตร์ของความอาทร และมีอุดมคติทางศีลธรรมเป็นบุคคลที่อาทร เนื่องจากไม่มีใครมีความจำเป็นเฉพาะและเจือปนที่พอเพียงสำหรับกระทำสิ่งที่เป็นการให้ความอาทรแก่ผู้อื่น ผู้ให้ความอาทรจึงเป็นการสนับสนุนตนเพื่อเข้าถึงความดีในการกระทำของตนเอง

2) ความหมายของความเอื้ออาทร

ความหมายของความเอื้ออาทรในแนวคิดจริยศาสตร์ของความอาทร คือ การกระทำความอาทร เป็นการกระทำในสิ่งที่ผู้ให้ความอาทรคำนึงว่าเป็นการกระทำด้วยตัวเองและมีความใส่ใจในการแสดงออกอย่างปัจเจกบุคคล ความรู้สึกและผลประโยชน์ของการให้ความอาทรและมุ่งมั่นสร้างสรรค์ตัวตนที่แบ่งปันกับผู้อื่นที่มีภาระเช่นเดียวกัน สู่โลกที่มั่นคงซึ่งถูกบำรุงและให้โอกาส สู่ความเป็นจริงในลักษณะเฉพาะบุคคลของพวกเขา

3) องค์ประกอบของความเอื้ออาทร

องค์ประกอบของความเอื้ออาทรในแนวคิดจริยศาสตร์สตรีนิยม คือ การทำความเข้าใจในความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ เช่น ความเห็นอกเห็นใจและใส่ใจทั้งตนเองและผู้อื่น อารมณ์ร่วม และความใกล้ชิด

4) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทร

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทรในแนวคิดจริยศาสตร์สตรีนิยม จริยศาสตร์ของความอาทรเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความทรงจำของความอาทรทางธรรมชาติ ซึ่งความอาทรเป็นการตอบสนองต่อการให้ความอาทรที่มาจากแนวโน้มของความรักและธรรมชาติ จริยศาสตร์ของความอาทรไม่ใช่อะไรของกฎหรือหลักการแต่เป็นแนวทางการตอบสนองต่อผู้คนและสถานการณ์ต่าง ๆ

5) วิธีสร้างความเอื้ออาทร

วิธีสร้าง ความเอื้ออาทร ในจริยศาสตร์สตรีนิยม จุดยืนสำคัญของจริยศาสตร์ของความอาทร คือ “ให้ความสำคัญของการฟัง” จริยศาสตร์แบบจารีตลัมเหลวในเกณฑ์จริยธรรมของพวกเขาเกี่ยวกับปัจเจกบุคคล จริยศาสตร์ของความอาทรต้องการให้พวกเรา “ใส่ใจ” ในผู้อื่น พวกเราต้อง “เคลื่อนที่” ไปสู่ผู้อื่น อย่างน้อยที่สุดคือการขยายความพยายามการฟังสิ่งที่ผู้อื่นกำลังพูด พวกเราไม่ต้องการยืนยันแรงจูงใจและแผนการของผู้อื่น แต่พวกเราต้องการยังคงเสียงและการคัดค้านภายในของพวกเราเพียงพอที่จะ “รับรู้” ผู้อื่นในความเป็นผู้อื่น ความอาทรที่แท้เป็นการให้การสนทนากับผู้อื่นเสริมการจัดประเภทที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ

6) คุณค่าของความเอื้ออาทร

คุณค่าของความเอื้ออาทรในแนวคิดจริยศาสตร์สตรีนิยม เป็นการพัฒนาค้นหาให้เป็นผู้ที่อาทร จากจุดยืนของความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ในวงแคบขยายออกไปสู่วงกว้าง

1.3 ความเอื้ออาทรตามแนวคิดการศึกษาทางเลือก

1.3.1 ความเอื้ออาทรในแนวคิดสตัทยาไล

1) เป้าหมายของความเอื้ออาทร

เป้าหมายของความเอื้ออาทรในแนวคิดสตัทยาไล คือการพัฒนาความรักความเมตตาในตัวตนมนุษย์ให้สูงขึ้น เพื่อยกระดับจิตสำนึกของมนุษย์ให้ถึงระดับสูงสุด จนสามารถเข้าถึงความจริงของธรรมชาติและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของสรรพสิ่ง

2) ความหมายของความเอื้ออาทร

ความหมายของความเอื้ออาทรหรือความรักความเมตตา คือความรู้สึกราวณาคิดต่อผู้อื่น มีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ และก็เข้าใจในความแตกต่างระหว่างกัน และเป็นความรู้สึกที่เราอยากจะทำ

ให้ อยากร่วมเหลือผู้อื่น ความรักที่บริสุทธิ์ที่ออกมาจากหัวใจที่บริสุทธิ์ เป็นความรักที่ไม่ต้องการสิ่งใดตอบแทน

3) องค์ประกอบของความเอื้ออาทร

องค์ประกอบของความเอื้ออาทร คือคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่เน้นมีอยู่ 5 เรื่องด้วยกัน มีความจริง ความรักความเมตตา ความสงบสุข ความประพฤตินอบ และอหิงสา ทุกข้อจะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ อย่างถ้าเรามีแต่ความรักความเมตตา เราไม่มีความประพฤตินอบก็เป็นไปไม่ได้ หรือถ้าเรามีความรักความเมตตา แต่เราไม่มีอหิงสาก็เป็นไปไม่ได้ เพราะอหิงสาคือการไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา ใจ

4) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทร

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทรคือ สัมผัสทั้ง 5 ของร่างกาย สัมผัสที่ 6 หรือพลังอำนาจของจิต จิตใต้สำนึก และสติปัญญา

5) วิธีสร้างความเอื้ออาทร

วิธีสร้างความเอื้ออาทรในแนวคิดสัตยาไส คือการพัฒนาจิต ปลูกความรักในใจ การฝึกคิดดี พูดดี ทำดี มีเมตตา การควบคุมการรับสื่อที่ไม่ดี และการฝึกสมาธิแบบแสงสว่าง

6) คุณค่าของความเอื้ออาทร

คุณค่าของความเอื้ออาทรในแนวคิดสัตยาไส คือการพัฒนาบุคคลให้มีความรักความเมตตา เป็นพื้นฐานของการสร้างคุณค่าที่สำคัญคุณธรรมที่จะช่วยให้เราประสบความสำเร็จในการพัฒนาคุณค่าอื่น ๆ ได้ ความรักเป็นแรงจูงใจให้เราประพฤตินอบ ความรักเป็นสิ่งที่สร้างความสงบสุข ความรักช่วยให้เรายกระดับจิตใจของเราเร็วขึ้น ความรักคือสายธารที่หล่อเลี้ยงทุกคุณค่าและเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาเด็กและตัวเราเอง เพื่อก่อเกิดอุปนิสัยที่ดีงามในผู้คน

1.3.2 ความเอื้ออาทรในแนวคิดวอลดอร์ฟ

1) ความหมายของความเอื้ออาทร

ความหมายของความเอื้ออาทรในแนวคิดวอลดอร์ฟเป็นภาวะทางจิตใจของมนุษย์ที่มีความรักความเมตตาต่อผู้อื่น ซึ่งผู้อื่นนั้นรวมทั้งคน สัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เป็นจิตใจที่นำไปสู่การกระทำการปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น

2) เป้าหมายของความเอื้ออาทร

เป้าหมายของความเอื้ออาทรจึงเป็นหนึ่งในคุณค่าสำคัญที่เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ มนุษย์ต้องมีการศึกษาที่ส่งเสริมและพัฒนาความสมดุลของความคิด ความรู้สึก และพลังเจตจำนงของมนุษย์เพื่อไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยเฉพาะเป็นผู้มีความรู้สึกในใจที่เปี่ยมล้นไปด้วยความเมตตา

3) องค์ประกอบของความเอื้ออาทร

องค์ประกอบของความเอื้ออาทรจึงประกอบด้วยการสร้างสมดุลในวิถีทางที่โลกมนุษย์สัมพันธ์กับโลกธรรมชาติทั้ง 3 คือ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลกธรรมชาติ ทั้งโลก โลกแห่งอารมณ์ความรู้สึก และอาณาจักรแห่งความคิด

4) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทร

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทรในแนวคิดวอลดอร์ฟ คือสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมที่สำคัญของความเอื้ออาทรคือประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

5) วิธีสร้างความเอื้ออาทร

วิธีสร้างความเอื้ออาทรในแนวคิดวอลดอร์ฟ คือการสร้างความเอื้ออาทรให้สมดุลทั้ง 3 มิติ คือมิติทางกายภาพแสดงออกมาโดยผ่านการกระทำของมนุษย์ มิติทางใจ แสดงคุณภาพออกมาโดย

ผ่านความรู้สึกต่าง ๆ ของมนุษย์ และมีทางจิตวิญญาณ จะสามารถเข้าใจได้โดยผ่านสมองแสดง
คุณภาพออกมาโดยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ

6) คุณค่าของความเอื้ออาทร

คุณค่าของความเอื้ออาทรในแนวคิดวอลดอร์ฟ คุณค่าสำคัญเป็นคุณค่าต่อเด็ก เมื่อมนุษย์
เป็นผู้ที่มีจิตใจเมตตา ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น เด็บ โดจันเป็นผู้ใหญ่ที่เอื้ออาทรต่อเด็กที่เพิ่งจะมายังโลก
ซึ่งมนุษย์ทุกคนต้องก้าวผ่านและควรจะได้รับการเรียนรู้และประสบการณ์ที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้
เด็บ โดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้

1.3.3 ความเอื้ออาทรในแนวคิดนีโอฮิวแมนนิส

1) เป้าหมายของความเอื้ออาทร

เป้าหมายของความเอื้ออาทรในแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสเป็นการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ให้
เป็นผู้มีความรักความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีอยู่ภายในจิตใจมนุษย์ทุกคน มีความรัก
ความเมตตาให้กับคน สัตว์ พืช และสรรพสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งก่อให้เกิดการสร้างระบบสังคมที่ทุก
คนช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่ร่วมกันอย่างสงบและสันติสุขในโลก

2) ความหมายของความเอื้ออาทร

ความหมายของความเอื้ออาทร คือ ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับทุกสรรพสิ่งใน
โลกเกิดขึ้นจากการรวมจุดศูนย์กลางของความรู้สึกของตัวเองให้เข้ากับจุดศูนย์กลางของความรู้สึก
ของตัวเองให้เข้ากับจุดศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งจะทำให้ความรู้สึกที่เป็นของฉันของเธอน้อยลง
และมีความรู้สึกที่เป็นของเรามากยิ่งขึ้น

3) องค์ประกอบของความเอื้ออาทร

องค์ประกอบสำคัญของความเอื้ออาทรในแนวคิดนีโอฮิวแมนนิสแสดงจากหลักการ
คุณธรรม 10 ประการ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนแรกเรียกว่า ยามะ (yama) เป็นหลักในการ
ปฏิบัติตัวกับสรรพสิ่งทั้งหลาย มี 5 ข้อ คือ อหิงสา สติยา อัศเตยา พรหมจรรย์ ปริคหะ และส่วนที่

สองเรียกว่า นิยามะ (niyama) เป็นหลักในการพัฒนาร่างกายและจิตใจของตนเอง มี 5 ข้อ คือ เสาจะ
สัน โศษ ทบะสวาธยาเย อิศวรประนิธาน

4) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทร

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทรในแนวคตินิโอสิวแมนนิส คือ การตระหนักถึงความ
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทุกสรรพสิ่งในจักรวาล

5) วิธีสร้าง ความเอื้ออาทร

วิธีสร้าง ความเอื้ออาทร ในแนวคตินิโอสิวแมนนิสคือการพัฒนาคลื่นสมอง การทำสมาธิ
โดยใช้มนตรา (Mantra Meditation) การรับประทานอาหารที่ถูกต้อง การออกกำลังกายและโยคะ-
อาสนะ รวมถึงการคิดทางบวก

6) คุณค่าของความเอื้ออาทร

คุณค่าของความเอื้ออาทรในแนวคตินิโอสิวแมนนิสคือ การพัฒนาคนให้เป็นผู้มีจิตใจเต็ม
เปี่ยมด้วยความรักความเมตตา ขยายสู่การรวมกลุ่มแก้ปัญหาสังคมและสร้างสันติสุขในโลก

1.3.4 ความเอื้ออาทรในแนวคิดประชาสังคม

1) เป้าหมายของความเอื้ออาทร

เป้าหมายของความเอื้ออาทรในแนวคิดประชาสังคม คือ จิตใจที่มีเมตตากรุณาต่อผู้อื่น ทำ
ให้มนุษย์ช่วยเหลือกัน มารวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อร่วมแก้ปัญหาหรือกระทำตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน
ก่อให้เกิดความรักความอบอุ่นในกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันหรือมีกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดความเป็น
ชุมชนและเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย นำไปสู่การช่วยกันแก้ปัญหาสังคมหรือวิกฤตการณ์ของโลก

2) ความหมายของความเอื้ออาทร

ความหมายของความเอื้ออาทรในแนวคิดประชาสังคม คือ ความเอื้ออาทรเป็นเรื่องทางจิตใจ เรื่องธรรมชาติ เรื่องจิตวิญญาณ เรื่องสิ่งที่มีคุณค่า เพราะมนุษย์คือผู้มีจิตใจสูง เราต้องนึกถึงส่วนรวม เราต้องลดความเห็นแก่ตัว เราต้องมีความรัก มีความเอื้ออาทรต่อกัน ยิ่งพัฒนาธรรมะยิ่งสูงขึ้น ยิ่งดี ยิ่งเจริญสติ ยิ่งเจริญสมาธิ ก็ยิ่งเป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกัน

3) องค์ประกอบของความเอื้ออาทร

องค์ประกอบของความเอื้ออาทรในแนวคิดประชาสังคมที่สำคัญ 3 ส่วน คือ จิตสำนึกประชาสังคม ซึ่งเป็นจิตสำนึกที่เอื้ออาทรกับเรื่องส่วนรวม ประกอบด้วย การเห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกัน ความเชื่อถือไว้วางใจ ความช่วยเหลือเกื้อกูล ความอดทนอดกลั้นต่อความขัดแย้ง การเปิดกว้างยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย

4) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทร

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทรในแนวคิดประชาสังคม คือ โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงแนวนราบ ซึ่งมีความเป็นเพื่อนกัน มีความเป็นหุ้นส่วน มีความสมานฉันท์ และมีสถาบันศาสนา ซึ่งพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เอื้อต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน

5) วิธีสร้างความเอื้ออาทร

วิธีสร้างความเอื้ออาทรในแนวคิดประชาสังคม คือ การเจริญสติของปัจเจกบุคคล และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชนและเครือข่าย ซึ่งการเรียนรู้ต้องเป็นการเรียนจากการปฏิบัติร่วมกัน

6) คุณค่าของความเอื้ออาทร

คุณค่าของความเอื้ออาทรในแนวคิดประชาสังคม คือการก่อให้เกิดความเป็นชุมชนและเครือข่ายที่เข้มแข็ง นำไปสู่ความสุขของบุคคลและการปฏิบัติร่วมกันที่นำไปสู่การแก้ปัญหาสังคม

2. แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรในสังคมไทย

1) ความมุ่งหมาย

การศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เรียนเติบโตเป็นคนเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำไปสู่สังคมอุดมคติ เป็นสังคมที่มีความสุขและช่วยเหลือพึ่งพากัน

2) หลักสูตร

ทุกสิ่งอิงอาศัยเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน มนุษย์มีธรรมชาติของการพึ่งพาอาศัยกัน พื้นฐานสังคมเอื้ออาทรคือคนรู้จักกันทั่วถึง เนื้อหาสาระคือธรรมชาติของมนุษย์ และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสรรพสิ่ง

3) บทบาทของผู้สอน

ครูเป็นตัวอย่างของความเอื้ออาทร บทบาทของครูคือปฏิสัมพันธ์และการแสดงออกที่มีความเอื้ออาทรต่อนักเรียน การสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์เป็นต้นแบบของความเอื้ออาทร ครูต้องมีการพัฒนาตนเป็นคนที่มีความเอื้ออาทร

4) บทบาทของผู้เรียน

มนุษย์ทุกคนมีธรรมชาติของความเอื้ออาทรอยู่ในตน การพัฒนาตน 3 ขั้น คือ ขั้นก่อนตัวตน ขั้นตัวตน และขั้นผ่านตัวตน ผู้เรียนต้องเจริญเติบโตขึ้นเป็นคนที่พึ่งตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้

5) การจัดการกระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเอื้ออาทรใช้การเรียนรู้หลายรูปแบบโดยบูรณาการความเอื้ออาทรเข้าสู่ทุกสาระวิชาการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้เป็นรูปแบบการปฏิบัติร่วมกัน การทำงานเป็นทีม การใช้ฉันทามติและการแลกเปลี่ยนสนทนากัน

6) การประเมินผล

การประเมินผลให้ความสำคัญกับการวัดพฤติกรรมและการประเมินเชิงคุณภาพ โดยเน้นการประเมินรายบุคคล โดยมองพัฒนาการเปรียบเทียบกับตัวเองเป็นหลัก

7) บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง

พ่อแม่เป็นแบบอย่างของความเอื้ออาทร โดยต้องเป็นต้นแบบในแสดงความสัมพันธ์อันดีกับผู้คนรอบข้างตลอดจนสรรพสัตว์

8) บทบาทของชุมชน และสถาบันสังคมอื่น ๆ

สังคมเป็นตัวอย่างของความเอื้ออาทร ชุมชนร่วมจัดการเรียนรู้เพื่อความเอื้ออาทรและชุมชนนำศาสนามาสัมพันธ์กับการเรียนรู้เด็ก กฎระเบียบเป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล

3. แนวทางพัฒนาการจัดการศึกษาแบบเอื้ออาทรในสังคมไทย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) จากกลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดแนวทางการศึกษา(Stakeholders) จำนวน 6 กลุ่มคือกลุ่มผู้สอน กลุ่มผู้เรียน กลุ่มผู้ปกครอง กลุ่มชุมชน กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษาและกลุ่มผู้บริหารการศึกษา โดยผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิในประเด็นด้านการจัดการศึกษาและแนวคิดเรื่องความเอื้ออาทรเพื่อเป็นแนวทางในการสนทนากลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ความมุ่งหมาย

3.1.1 รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการควรกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรอย่างชัดเจน โดย

- 1) กำหนดเป็นวาระแห่งชาติและมีหน่วยงานรับผิดชอบเพื่อพัฒนาแนวทางจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรให้เป็นจริง ตั้งแต่กำหนดนโยบายลงสู่การปฏิบัติ
- 2) ระดมความคิดเห็นจากทุกส่วนในสังคม ตั้งแต่ผู้บริหารระดับสูงของประเทศจนถึงพ่อแม่ในครอบครัวมาร่วมนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทร เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ และจัดทำเป็นรูปแบบการศึกษาที่ชัดเจนและหลากหลายเป็นทางเลือกให้ผู้สอนนำมาพัฒนาผู้เรียนอย่างสอดคล้องกับความต้องการและเหมาะสม
- 3) ระดมความร่วมมือร่วมใจจากผู้เกี่ยวข้องและรับผิดชอบในการจัดการศึกษาในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหารสถานศึกษา ถึงผู้สอนผู้ปฏิบัติทำการนําร่องจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรขึ้นทั่วประเทศ โดยเริ่มต้นทดลองนําร่องเฉพาะกลุ่มเป็นอันดับแรก
- 4) สร้างความรู้และความเข้าใจที่ชัดเจนให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งผู้สอน และผู้บริหารสถานศึกษา โดยเฉพาะผู้ที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา ตั้งแต่ระดับกระทรวงศึกษาธิการจนถึงระดับสถานศึกษา รวมถึงครอบครัวของผู้เรียนในแนวทางจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทร

3.1.2 สถานศึกษาควรกำหนดเป้าหมายการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทร โดยมีรายละเอียดดังนี้

- 1) ระดมความคิดเห็นจากทุกส่วนของชุมชน ตั้งแต่ผู้นำด้านต่าง ๆ ในชุมชนจนถึงพ่อแม่ในครอบครัวมาร่วมนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทร เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ชัดเจนและสอดคล้องและเหมาะสมกับชุมชน
- 2) ระดมความร่วมมือร่วมใจจากครูและบุคลากรในสถานศึกษา ตั้งแต่ผู้บริหารสถานศึกษาถึงผู้สอนจัดการศึกษาทั้งโรงเรียน
- 3) สร้างความรู้และความเข้าใจที่ชัดเจนให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งผู้สอน และผู้บริหารสถานศึกษา โดยเฉพาะผู้ที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา ตั้งแต่ผู้บริหารสถานศึกษา รวมถึงครอบครัวของผู้เรียนในแนวทางจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทร

3.2 หลักสูตร

3.2.1 แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรต้องมีหลักการที่สามารถบูรณาการหลักการ

ของทุกศาสนาได้

3.2.2 หลักคุณธรรมจริยธรรมในด้านหลักสูตรควรจะเปิดกว้างตามหลักธรรมทางศาสนาที่ผู้เรียนนับถือ ไม่เฉพาะพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะสังคมไทยเป็นสังคมที่ให้สิทธิการนับถือศาสนาต่าง ๆ ได้ตามศรัทธา

3.3 บทบาทของผู้สอน

3.3.1 กระทรวงศึกษาธิการและสถานศึกษาควรจัดอบรมพัฒนาครูให้เป็นผู้เอื้ออาทรในด้านต่างๆต่อไปนี้

- 1) ด้านจิตใจ คุณธรรมจริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพครู
- 2) ด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการและการจัดการเรียนการสอนด้าน

คุณธรรมจริยธรรม

- 3) จัดอบรมแนวคิดเรื่องคุณธรรมจริยธรรมให้บุคลากรทางการศึกษาใหม่และมีการประเมินผลพัฒนาการอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ

3.3.2 สถาบันอุดมศึกษาที่ผลิตบุคลากรทางการศึกษาควรจัดการฝึกอบรมและส่งเสริมเนื้อหาด้านคุณธรรมความเอื้ออาทรเข้าไปในหลักสูตรระดับปริญญาตรี

3.3.3 รัฐบาลควรจ่ายค่าตอบแทนและจัดสวัสดิการให้ครูอย่างเพียงพอเพื่อสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

3.4 บทบาทของผู้เรียน

3.4.1 สถานศึกษาและครูต้องกำหนดแนวทางการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้เอื้ออาทร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนมีลักษณะดังต่อไปนี้

- 1) ตระหนักถึงธรรมชาติของความเอื้ออาทรที่มีอยู่ภายในคน
- 2) ตระหนักถึงการพัฒนาชีวิตทั้งร่างกายและจิตใจ
- 3) มีความรู้ความเข้าใจหลักการพัฒนาดน
- 4) ตระหนักถึงการเติบโตขึ้นเป็นคนที่พึ่งตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นได้
- 5) เติบโตขึ้นเป็นคนเอื้ออาทรในสิ่งแวดล้อมที่เป็นคนดี

3.4.2 สถานศึกษาควรสนับสนุนให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการบริการและจัดการศึกษา

3.5 การจัดการกระบวนการเรียนรู้

3.5.1 สถานศึกษาและผู้สอนควรบูรณาการความเอื้ออาทรเข้าไปในสาระวิชาและวิธีการเรียนการสอนโดย

1) สร้างความตระหนักในเรื่องการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องคุณธรรมจริยธรรมเข้าในกิจกรรมการเรียนการสอนให้กับครู

2) ส่งเสริมวิธีการสอนที่ส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

3) สถานศึกษาและผู้สอนควรให้ความสำคัญในการพัฒนาจิตใจของนักเรียน

4) นำภิกษุหรือผู้นำศาสนาในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในโรงเรียน

5) กิจกรรมหรือชั่วโมงสร้างจิตสำนึกให้นักเรียนฝึกสมาธิและพัฒนาจิตใจ โดยควรเริ่มจัดตั้งแต่ชั้นเล็ก ๆ

6) จัดกิจกรรมส่งเสริมให้ครูกับนักเรียนมีความเอื้ออาทรต่อกัน เช่น กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ เป็นประจำทุกสัปดาห์หรือทุกเดือน

7) จัดกิจกรรมกลุ่ม กิจกรรมการแบ่งปัน กิจกรรมชมรมให้นักเรียนได้ทำงานร่วมกันเป็นทีม โดยให้พี่ดูแลช่วยเหลือน้อง ให้เด็กเก่งช่วยเหลือน้องอ่อน

8) ควรปรับหลักสูตรให้เน้นการพัฒนาจิตใจมากขึ้นโดยนำแนวทางศาสนาและวัฒนธรรมมาสอดคล้องในกระบวนการเรียนรู้ เพื่อช่วยพัฒนาจิตใจในชีวิตประจำวันได้

3.5.2 สถานศึกษาควรจัดสิ่งแวดล้อมให้มีบรรยากาศแห่งความเอื้ออาทร เพื่อให้ผู้เรียนได้ซึมซับความรักความเมตตาจากผู้คนและสรรพสิ่งรอบข้าง

1) ส่งเสริมกระบวนการนำผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอนเป็นวิทยากรเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับบุคคลสำคัญในชุมชนที่เสียสละ แบ่งปัน มีชีวิตอย่างเอื้ออาทร

3) จัดกิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติคุณบุคคลทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาที่ปฏิบัติตนเป็นคนดีและทำประโยชน์ต่อสังคมให้ปรากฏแก่นักเรียนและชุมชน

3.6 การประเมินผล

3.6.1 สถานศึกษาควรมีการประเมินผลที่เน้นการประเมินเชิงคุณภาพมากกว่าเชิงปริมาณดังต่อไปนี้

- 1) กำหนดระดับคุณภาพของการประเมินให้ชัดเจนโดยเน้นการประเมินรายบุคคล
- 2) นำผลการประเมินไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนานักเรียน

3.6.2 สถานศึกษาควรจัดการประเมินผลมีการประเมินทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

3.6.3 สถานศึกษาควรจัดให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอาทิ ครู พ่อแม่ เพื่อน ชุมชน และตัวผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลโดย

- 1) ควรทำให้พ่อแม่ตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

3.7 บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง

3.7.1 สถานศึกษาควรส่งเสริมให้พ่อแม่ ผู้ปกครองเป็นแบบอย่างความเอื้ออาทรและเป็นกัลยาณมิตรของลูก

- 1) ทำความเข้าใจกับพ่อแม่ผู้ปกครอง ปรับความคิดพื้นฐานของพ่อแม่ให้มีความสำคัญกับการพัฒนาทัศนคติเรื่องความเอื้ออาทรในตัวลูก

- 2) ส่งเสริมให้พ่อแม่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กับลูกทั้งในโรงเรียนและที่บ้าน

3.8 บทบาทของชุมชน และสถาบันสังคมอื่น ๆ

3.8.1 ชุมชนเป็นแกนนำสำคัญในการสร้างความเอื้ออาทร โดยเป็นสิ่งแวดล้อมที่สร้างกฎระเบียบให้คนในชุมชนได้ปฏิบัติและร่วมทำตามในสิ่งที่ดีงาม เป็นแหล่งเรียนรู้และสร้างบรรยากาศที่เด็กได้เติบโตขึ้นมาโดยสังคมต้องเป็นตัวอย่างของความเอื้ออาทร เช่น มีโครงการหรือกิจกรรมที่ดีจำนวนมาก

“ชุมชนเป็นจุดแรกที่สร้างเด็กขึ้นมา เป็นแหล่งการเรียนรู้การใช้ชีวิตของเด็ก...ชุมชนเป็นหลักสร้างความเอื้ออาทร เป็นเหมือนกฎระเบียบสร้างความเคยชิน จนเห็นว่าเป็นสิ่งดี รู้สึกถึงคุณค่า” (กลุ่มพ่อแม่ฯ, สนทนากลุ่ม, 28 มีนาคม 2548)

3.8.2 สังคมต้องสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมความเอื้ออาทรของคนในสังคมขึ้นมา

3.8.3 สถาบันศาสนาควรณรงค์ให้คนเห็นคุณค่าและทำกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา

3.8.4 ผู้นำในสังคมไทยต้องเป็นตัวอย่างของความเอื้ออาทร เริ่มจากผู้นำรัฐบาล และหน่วยงานภาครัฐต้องทำงานแบบเอื้ออาทร

3.8.5 สถาบันสังคมต่าง ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมความเอื้ออาทรขึ้นมา เช่น รถประจำทางบางสายจัดบริการพิเศษแก่ผู้โดยสาร สถานีอนามัยจัดบริการชุมชน และสื่อมวลชนควรลดการเสนอภาพความรุนแรงลง และเห็นว่าชุมชนควรจัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่าง เช่น ตักบาตรในวันสำคัญ และจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้คนในชุมชนเข้าร่วม และชุมชนควรนำสถาบันศาสนาเข้ามาร่วมปลูกฝังคุณธรรมและค่านิยมที่ดีงามให้แก่คนในชุมชน

3.8.6 ชุมชนและสังคมควรสนับสนุนครอบครัวให้ดูแลลูกอย่างมีคุณภาพ และชุมชนควรจัดตั้งเครือข่ายเอื้ออาทรในชุมชนเพื่อช่วยดูแลเด็ก

อภิปรายผล

ความเอื้ออาทรตามแนวคิดพุทธศาสนา จริยศาสตร์สตรีนิยม การศึกษาทางเลือก และประชาสังคม

ผลการวิจัยพบว่า ความเอื้ออาทรเป็นความสัมพันธ์ที่ช่วยสร้างคุณธรรมและคุณค่าที่สำคัญตามในแนวคิดที่ศึกษา แม้ในหลายแนวคิด เช่น แนวคิดการศึกษาทางเลือก จะไม่มีแนวคิดและความหมายเฉพาะของ “เอื้ออาทร” อยู่ แต่ก็มีลักษณะของความเอื้ออาทรที่สำคัญ ได้แก่ ความสัมพันธ์ของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันปรากฏอยู่ในแนวคิดเหล่านั้น ความเอื้ออาทรตามแนวคิดพุทธศาสนาจะใช้เท่ากับคำว่าเมตตาและกรุณา แนวคิดสตีวาโตใช้คำว่าความรักความเมตตา แนวคิดนีโอฮิว-แมนนิสใช้คำว่าความรักความเมตตาที่ยิ่งใหญ่ คำเหล่านี้แม้มีความแตกต่างกัน แต่เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับลักษณะของความสัมพันธ์เอาใจใส่ระหว่างบุคคล เพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งสิ้น และความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ส่งผลต่อภาวะความรู้สึกเชิงบวกขึ้นในจิตใจของทุกฝ่าย

สาระร่วมของความเอื้ออาทรตามแนวคิดทั้ง 4 แนวคือ เนื้อหาสาระของความเข้าใจต่อธรรมชาติและตัวมนุษย์ และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ความผูกพันเป็นหนึ่งเดียวของสิ่งต่าง ๆ การช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ซึ่งผู้อื่นในที่นี้มีความหมายกว้างรวมถึงทั้งคน สัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมรอบตัว ยกเว้นแนวคิดประชาสังคมเท่านั้นที่ผู้อื่นมีความหมายเฉพาะคน ในแง่หนึ่งความเอื้ออาทรถูกมองในฐานะที่เป็นผลของการพัฒนามนุษย์ แต่ความเอื้ออาทรก็เป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาตัวมนุษย์เองด้วย ในฐานะที่เป็นวิธีการหนึ่งของการพัฒนามนุษย์ สาระของความเอื้ออาทรตามแนวคิดต่าง ๆ ได้ให้แง่มุมที่หลากหลายที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาความเอื้ออาทร ซึ่งจำแนกแต่ละองค์ประกอบดังนี้

ในเป้าหมายของความเอื้ออาทรตามแนวคิดส่วนใหญ่คือการพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้มีจิตใจเมตตากรุณาหรือความรักความเมตตา นำไปสู่การกระทำช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งเน้นการพัฒนาในระดับบุคคล ส่วนแนวคิดประชาสังคมเน้นในระดับสังคมคือการพัฒนาจิตใจในกลุ่มคนที่มีการกระทำร่วมกันเพื่อให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มคนและการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาความเอื้ออาทรสามารถพัฒนาจากในระดับตัวบุคคลหรือจากระดับกลุ่มคนก็ได้

เป้าหมายของความเอื้ออาทร ผู้ทรงคุณวุฒิตามแนวคิดพุทธศาสนาเห็นว่าการช่วยเหลือผู้อื่นต้องมีจุดหมายหรือทิศทางรองรับที่ชัดเจน ซึ่งขยายออกไปในหลักทศ 6 ได้ว่าเป็นการช่วยเหลือต่อพ่อแม่ ญาติพี่น้อง สามิภรรยา บุตรธิดา เพื่อนมิตร ผู้ร่วมงาน และนักบวช และขยายออกไปกว้างในหลักพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นมิติสำคัญของความเอื้ออาทรตามแนวคิดพุทธศาสนาที่จะปรากฏอยู่ในทุกส่วนของความเอื้ออาทร

ในองค์ประกอบของความเอื้ออาทรตามแนวคิดส่วนใหญ่มีความสอดคล้องกันคือเป็นหลักธรรมหรือคุณค่าเกี่ยวกับความรัก ความเกื้อกูล การให้ การเสียสละ แนวคิดวอลดอร์ฟเชื่อในความสมดุลของกาย ความรู้สึกและจิตใจจะทำให้เกิดความเอื้ออาทร ส่วนแนวคิดประชาสังคมจิตสำนึกของกลุ่มคนคือองค์ประกอบที่สำคัญของความเอื้ออาทร และแนวคิดจริยศาสตร์-สตรีนิยมเป็นจุดยืนของความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคล ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาความเอื้ออาทรสามารถพัฒนาทั้งจากหลักธรรมหรือคุณค่า จากจิตสำนึกของกลุ่มคน และจากการใช้เหตุผลจากจุดยืนความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ได้ ในองค์ประกอบของความเอื้ออาทร ผู้ทรงคุณวุฒิตามแนวคิดสตีเวน ไสไม่เห็นด้วยกับข้อมูลที่ผู้วิจัยนำเสนอ เพราะคุณค่าทั้ง 5 เป็นความรักความเมตตาที่แสดงออกมาในมิติต่าง ๆ

ในปัจจุบันที่มีอิทธิพลต่อความเอื้ออาทรในแนวคิดส่วนใหญ่มีความสอดคล้องกันคือมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของตัวบุคคล ส่วนประชาสังคมจะเน้นปัจจัยภายนอกเป็นหลัก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความเอื้ออาทรมาจากทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกของตัวบุคคล ผู้ทรงคุณวุฒิตามแนวคิดจริยศาสตร์สตรีนิยมไม่เห็นด้วย เพราะทุกคนเป็นผู้ให้ความเอื้ออาทรได้ ไม่เฉพาะผู้เป็นแม่เท่านั้น

ในวิธีสร้างความเอื้ออาทรในแนวคิดส่วนใหญ่มีความสอดคล้องกันคือการพัฒนาจิต ส่วนแนวคิดจริยศาสตร์สตรีนิยมใช้การสื่อสาร การฟัง การสนทนา และส่วนแนวคิดประชาสังคมเน้น

นอกจากจะใช้การพัฒนาจิตตามแนวศาสนธรรมที่สมาชิกระดับถือแล้ว ยังใช้การเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกันด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาความเอื้ออาทรสามารถพัฒนาได้ทั้งจากการพัฒนาจิต การสื่อสารกัน และการเรียนรู้จากปฏิบัติร่วมกันได้ ในวิธีสร้าง ผู้ทรงคุณวุฒิตามแนวคิดจริยศาสตร์-สตรีนิยมไม่แน่ใจต่อผลการศึกษาที่น่าเสนอ

ในคุณค่าของความเอื้ออาทรในแนวคิดทั้งหมดมีความสอดคล้องกับเป้าหมายของความเอื้ออาทรที่ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาบุคคลให้มีความสุขทางจิตใจที่เกิดจากความเมตตากรุณา ส่วนแนวคิดประชาสังคมมองที่ความเข้มแข็งของชุมชนที่นำไปสู่การกระทำเพื่อแก้ปัญหาสังคม ในส่วนคุณค่าของความเอื้ออาทร ผู้ทรงคุณวุฒิตามแนวคิดพุทธศาสนาไม่เห็นด้วยกับคุณค่าที่เสนอ โดยเห็นว่าน่าจะเป็นแนวทางการประยุกต์ใช้ทางการศึกษามากกว่า

เนื้อหาสาระสำคัญของความเอื้ออาทรตามแนวคิดทั้ง 4 แนว คือ ความเอื้ออาทรเป็นภาวะจิตใจที่สามารถพัฒนาได้จากหลายทาง ซึ่งเป้าหมายของความเอื้ออาทรมีทั้งในระดับตัวบุคคลและระดับกลุ่ม ความหมายของความเอื้ออาทรมีทั้งความหมายที่แคบเฉพาะกลุ่มและกว้างขวางทั่วทุกกลุ่ม องค์ประกอบมีทั้งจากหลักธรรมหรือคุณค่า จิตสำนึกของกลุ่ม และการใช้เหตุผลจากจุดยืนของความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ ปัจจัยที่มีอิทธิพลมีทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกตัวบุคคล หรือจากปัจจัยภายนอกเป็นหลักได้ และมีวิธีการสร้างจากการพัฒนาจิต การสื่อสารกัน และการเรียนรู้จากปฏิบัติร่วมกันได้

ดังนั้น การพัฒนาความเอื้ออาทรสามารถพัฒนาทั้งในระดับบุคคลและกลุ่ม ซึ่งในระดับบุคคลนั้นสามารถพัฒนาโดยใช้ทั้งหลักธรรมของศาสนา คุณค่าของความเชื่อ และการใช้เหตุผลจากจุดยืนความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ของตน โดยปัจจัยที่มีอิทธิพลมีทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกตัวบุคคล และมีวิธีการสร้างจากการพัฒนาจิต และการสื่อสารกัน ส่วนในระดับกลุ่มนั้น สามารถพัฒนาโดยใช้จิตสำนึกของกลุ่ม มีปัจจัยที่มีอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกเป็นหลัก และมีวิธีสร้างจากการเรียนรู้จากปฏิบัติร่วมกันได้ ซึ่งสาระของความเอื้ออาทรตามแนวคิดทั้ง 4 ช่วยให้ความเข้าใจในความเอื้ออาทรอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น และสามารถนำไปสู่การพัฒนาความเอื้ออาทรในหลายทางที่จะนำมาใช้ในการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรต่อไป

แนวทางจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรในสังคมไทย

ด้านความมุ่งหมายของแนวทางจัดการศึกษาฯ คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เรียนเติบโตเป็นคนเมตตากรุณา เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การนำไปสู่สังคมอุดมคติ เป็นสังคมที่มีความสุขและช่วยเหลือพึ่งพากัน

ความมุ่งหมายนี้มีความสอดคล้องกับความมุ่งหมายและหลักการจัดการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” และมีสาระคล้ายกับแนวคิดในกลุ่มมนุษย-นิยม ซึ่ง “มุ่งเน้นการกระตุ้นภายใน การจูงใจพื้นฐาน การรู้จักตนเอง ทำความเข้าใจตนเอง ให้มากขึ้น มีการตัดสินใจด้วยตัวของเขาเอง มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของเขาเอง พยายามต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความเจริญ เพื่อความรับผิดชอบและเพื่อความสำเร็จในชีวิต และประการสุดท้ายของการจัดการศึกษา คือ การพัฒนาคนจนถึงขั้นการรู้จักตนเองอันอุดม (self actualization) การเรียนรู้ที่จะรู้จักพัฒนาตัวเองได้” (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2537 : 29 – 30)

จากความมุ่งหมายของแนวทางจัดการศึกษาฯ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคน โดยเฉพาะจิตใจที่มีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น ซึ่งนำไปสู่สังคมที่ผู้คนช่วยเหลือพึ่งพากันนั้น สังคมลักษณะนี้มีความเป็นสังคมในอุดมคติที่ผู้คนคาดหวัง และถือเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาคนสู่ทิศทางนี้ ซึ่งถ้าไม่มีเป้าหมายสังคมแบบนี้รองรับการพัฒนาคนก็มีทิศทางไปสู่ด้านอื่น ๆ ได้ง่าย เช่น เน้นพัฒนาสติปัญญา และพัฒนาปัจเจกบุคคลที่มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น

ด้านหลักสูตรของแนวทางจัดการศึกษาฯ มีเนื้อหาที่เป็นหลักการและความเชื่อพื้นฐานในศาสนาธรรมและปรัชญา ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในเรื่องความเอื้ออาทรให้ลึกซึ้งและกว้างขวางมากกว่าเนื้อหาที่เป็นการกำหนดให้เรียนรู้ในหมวดธรรมหรือข้อธรรม ซึ่งมีลักษณะเป็นข้อกำหนดหรือเป็นสูตรที่ชัดเจนให้นำไปปฏิบัติ จึงอาจทำให้ขาดการส่งเสริมให้คนใช้ความคิดพิจารณาและไตร่ตรองในตน

บทบาทของผู้สอนของแนวทางจัดการศึกษาฯ คือ ครูเป็นตัวอย่างของความเอื้ออาทรนั้น มีความสอดคล้องกับรายงานผลการประชุมสมัชชาการปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้ (2544) ที่นำเสนอบทบาทของครูกับการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุดว่า “ครูต้องเป็นแบบอย่างที่ดี...ให้

คำแนะนำ ส่งเสริมสนับสนุนให้ความรักและความเมตตาแก่ผู้เรียน” ซึ่งจากการสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านต่างเห็นตรงกันว่าครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในการจัดการศึกษาให้ผู้เรียน พัฒนาความเอื้ออาทร ซึ่งบทบาทที่สำคัญนั้นคือ การเป็นตัวอย่าง และปฏิสัมพันธ์และแสดงออกถึงความเอื้ออาทรต่อผู้เรียน แต่ครูที่มีลักษณะเช่นนี้ยังมีจำนวนน้อย และผู้ทรงคุณวุฒิต่างเห็นตรงกันว่า การพัฒนาครูที่ไม่เป็นตัวอย่างให้พัฒนาสู่การเป็นตัวอย่างนั้นเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยกระบวนการอบรมที่มีความต่อเนื่องและเน้นการพัฒนาจิตใจเป็นหลัก ซึ่งการอบรมในลักษณะนี้ยังมีจำนวนน้อยมาก

บทบาทของผู้เรียนของแนวทางจัดการศึกษาฯ นี้ แนวคิดส่วนใหญ่เห็นว่ามนุษย์ทุกคนมีธรรมชาติของความเอื้ออาทรอยู่ภายในตน ส่วนแนวคิดประชาสังคมช่วยเสริมหลักพัฒนาตน 3 ชั้น คือ ชั้นก่อนตัวตน (pre-self) ชั้นตัวตน (self) และชั้นผ่านตัวตน (transcending self) ส่วนแนวคิดจิตวิทยาศาสตร์นิยมช่วยเสริมหลักพัฒนาการทางศีลธรรม 3 ระดับเช่นเดียวกัน ซึ่งทั้งธรรมชาติของมนุษย์และหลักพัฒนาตนเหล่านี้ ช่วยทำให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาความเอื้ออาทรในตัวผู้เรียน และเห็นความสัมพันธ์ของความเอื้ออาทรกับชีวิตในวัยต่าง ๆ ของผู้เรียนด้วย

การจัดกระบวนการเรียนรู้ของแนวทางจัดการศึกษาฯ แนวคิดส่วนใหญ่เห็นว่าการจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากการเรียนรู้ประสบการณ์ การเรียนรู้ที่เน้นการเรียนรู้ให้สัมพันธ์กับชีวิต การบูรณาการความเอื้ออาทรสอดแทรกเข้าในสาระวิชา และจัดกิจกรรมเสริม โดยมีกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย สร้างบรรยากาศของความเอื้ออาทรขึ้นมา และให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจเพื่อพัฒนาความเอื้ออาทร ส่วนแนวคิดประชาสังคมช่วยเสริมการเรียนรู้แบบปฏิบัติร่วมกัน การสร้างกติกาในสังคม การใช้ฉันทามติ การสนทนา กิจกรรมกลุ่ม และกิจกรรมเครือข่ายเป็นส่วนสำคัญของการจัดกระบวนการเรียนรู้ และส่วนแนวคิดจิตวิทยาศาสตร์นิยมช่วยเสริมการเป็นแบบอย่าง การสนทนา การปฏิบัติ และการยืนยันเป็นส่วนสำคัญของการจัดกระบวนการเรียนรู้

มีความสอดคล้องกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในมาตรา 24 ว่า “(1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล (2) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา (3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น...(4) จัดการเรียนการ

สอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา (5) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอน สามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการสอน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการ เรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ”

การประเมินผลของแนวทางจัดการศึกษาฯ แนวคิดส่วนใหญ่เห็นว่าการประเมินผลเน้น ประเมินเชิงคุณภาพ วัตถุประสงค์เป็นรายบุคคล ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวการจัดการศึกษา ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ในมาตรา 26 ว่า “ให้สถานศึกษาจัดการประเมิน ผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียนการร่วม กิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละ ระดับและรูปแบบการศึกษา...” และสอดคล้องรายงานผลการประชุมสมัชชาการปฏิรูปการศึกษา และการเรียนรู้ (2544) เสนอบุทธศาสตร์ความร่วมมือระหว่างพ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้บริหารและครู เพื่อ ปฏิรูปการเรียนรู้ ว่า “โรงเรียนควรเผยแพร่วิธีการเรียนการสอนในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน การ วัดผลการประเมินผลให้พ่อแม่ ผู้ปกครองได้รับทราบและพยายามหาแนวทางให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง เข้ามาร่วมดำเนินการด้วย โรงเรียนควรเปิดโอกาสให้พ่อแม่ ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมการ ประเมินผลติดตาม และตรวจสอบการดำเนินงานของโรงเรียน ซึ่งพ่อแม่ ผู้ปกครองอาจจะมีมุมมอง ที่แตกต่าง อาจจะไปสู่การปรับปรุงแก้ไขให้การดำเนินงานนั้น มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น รวมทั้ง อาจจะเสริมสร้างความเข้าใจ ความใกล้ชิดระหว่างบ้านกับโรงเรียน”

บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครองของแนวทางจัดการศึกษาฯ คือ พ่อแม่ต้องแบบอย่างของ ความเอื้ออาทรและเป็นกัลยาณมิตรของลูก ซึ่งสอดคล้องกับรายงานผลการประชุมสมัชชาการ ปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้ (2544) เสนอบทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครองในการปฏิรูปการเรียนรู้ ของลูกที่บ้าน ว่า “พ่อแม่ ผู้ปกครอง จะต้องเอาใจใส่ดูแล ติดตามความประพฤติของลูกทั้งที่บ้าน และที่โรงเรียน ให้มีความสำคัญแก่ลูก โดยแบ่งเวลาให้ลูกมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ พยายามทำตัวเป็น แบบอย่างที่ดีแก่ลูก อบรมบ่มนิสัยให้ลูกรู้จักความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย มีเหตุผล ปลูกฝังสิ่งดี งามให้แก่ลูก ในขณะเดียวกัน พ่อแม่ ผู้ปกครอง จะต้องรับฟังความคิดเห็นของลูก เปิดโลกทัศน์ให้ ลูกได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ลูกได้ค้นพบตัวเอง หรือศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ได้ แสดงออกอย่างเต็มที่ และบทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครองในการปฏิรูปการเรียนรู้ของลูกที่โรงเรียน

ว่าพ่อแม่ ผู้ปกครอง ควรให้ความร่วมมือกับ โรงเรียนในกิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้น นอกจากนี้ พ่อแม่ ผู้ปกครอง อาจจะให้ความร่วมมือในการเรียนการสอน หรือเป็นวิทยากรพิเศษให้ความรู้ ใน เรื่องที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ควรมีการพบปะครูอย่างสม่ำเสมอ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลของลูกระหว่างอยู่ที่บ้านและ โรงเรียน ความเอาใจใส่ของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ทำให้ผลการเรียนของลูกดีขึ้น”

บทบาทของชุมชน และสถาบันสังคมอื่น ๆ ของแนวทางจัดการศึกษาฯ คือ สังคมเป็น ตัวอย่างของความเอื้ออาทร ภาครัฐเป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ชุมชนร่วมจัดการเรียนรู้เพื่อความเอื้ออาทร ชุมชนนำศาสนามาสัมพันธ์กับเด็ก

มีความสอดคล้องกับแนวการจัดการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ในมาตรา 29 ว่า “ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบัน สังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมี การจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและ วิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน” และรายงานผลการประชุม สัมมนาการปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้ (2544) เสนอศาสนากับการจัดการศึกษาและการปฏิรูป การเรียนรู้ ว่า “บทบาทของศาสนบุคคล...ส่งเสริมให้ผู้ที่มีความรู้อย่างแท้จริงในแต่ละศาสนาเป็น ผู้สอนศาสนาในโรงเรียน เป็นต้นแบบที่ดีของสังคมในการนำหลักคำสอนของศาสนาปฏิบัติ” และสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า พ.ศ.2515-2549 (2544) เสนอ การปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต “โดยสนับสนุนให้ครอบครัว ชุมชน องค์กรพัฒนา เอกชน และสถาบันทางศาสนามีบทบาทในการจัดการศึกษามากขึ้น เพื่อสร้างทางเลือกที่มีความ สอดคล้องกับศักยภาพ และความพร้อมของผู้เรียนในแต่ละพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย ได้อย่าง หลากหลายและเหมาะสม”

แนวทางพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรในสังคมไทย

จากการวิจัย นำเสนอแนวทางพัฒนาการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรในสังคมไทย แบ่งเป็น 2 ระดับ คือระดับนโยบายรัฐบาลและกระทรวง และระดับปฏิบัติสถานศึกษาและชุมชน

ในระดับนโยบายเสนอให้รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการควรกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรอย่างชัดเจน มีแนวทางที่สำคัญคือการกำหนดเป็นวาระแห่งชาติและมีหน่วยงานรับผิดชอบเพื่อพัฒนาแนวทางจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรให้เป็นจริง ตั้งแต่กำหนดนโยบายลงสู่การปฏิบัติ และการระดมความคิดเห็นจากทุกส่วนในสังคม ตั้งแต่ผู้บริหารระดับสูงของประเทศจนถึงครอบครัวมาร่วมนำเสนอแนวทางจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทร เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและจัดทำเป็นรูปแบบที่ชัดเจนและหลากหลาย

การกำหนดเป็นวาระแห่งชาติและมีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรงนั้น เป็นวิธีการสำคัญที่จะนำการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรให้เกิดขึ้นจริง เป็นวิธีการที่ให้การจัดการศึกษา เป็นเรื่องสำคัญที่ทุกส่วนในสังคมต้องมาร่วมกันทำ ซึ่งจากประสบการณ์ของการปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ.2517 – 2521 ซึ่ง “จัดเป็นเพียงวาระและภาระของกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น มิใช่เป็นวาระและภาระของชาติ...การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาขาดแคลนความเอาใจใส่อย่างจริงจังจากรัฐบาลและหัวหน้ารัฐบาล ข้าบารัฐบาลรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเองก็ขาดความจริงใจที่จะดำเนินการหรือกำกับกำกับการดำเนินการให้เป็นไปตามแนวปฏิรูป ทำให้แนวปฏิรูปส่วนใหญ่ไม่ได้รับการปฏิบัติ หรือมีการนำไปปฏิบัติน้อย ไม่ครบถ้วนตามเงื่อนไข” (ประยูร ศรีประสาธน์, 2545 : 42-43) โดยมีวิธีการระดมสมองเป็นการสร้างความมีส่วนร่วมที่นำไปสู่การกำหนดนโยบายและการปฏิบัติการศึกษาที่ชัดเจนและหลากหลาย ซึ่งการดำเนินงานในภาระใหม่จำเป็นต้องมีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพนำไปสู่การกำหนดนโยบายและการปฏิบัติจริง เพราะแม้จะกำหนดเป็นวาระแห่งชาติและมีหน่วยงานรับผิดชอบแล้วก็ตามก็ยังไม่เป็นเครื่องรับประกันว่าแนวทางจัดการศึกษาฯ จะเป็นได้จริงตามนั้น ที่สำคัญคือการระดมความคิดเห็นซึ่งนับเป็นกระบวนการสำคัญของการสร้างความมีส่วนร่วมของผู้คนที่เกี่ยวข้องในการผลักดันการจัดการศึกษาฯ ไม่เฉพาะแต่ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ด้านการศึกษาโดยตรงเท่านั้น แต่รวมถึงผู้คนจากทุกสาขาอาชีพและภาคส่วน ซึ่งการระดมความคิดเห็นจะทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาฯ มีส่วนผลักดันและสนับสนุนการจัดการศึกษาฯ ให้เป็นจริงต่อไป ซึ่งจากประสบการณ์ของการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาปัจจุบันก็เป็นเครื่องยืนยันว่า “พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 นับเป็นผลสำเร็จของ สกศ. ที่ได้จุดประกายความคิดให้คนทั้งแผ่นดินเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิรูปการศึกษาของประเทศ...ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนด

นโยบายการศึกษาของชาติทุกชั้นตอน นับตั้งแต่การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับสาระสำคัญด้านการศึกษา และนำเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ...นอกจากนี้ ในการจัดทำร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ สกศ. ได้ดำเนินการศึกษาวิจัยสาระสำคัญเพื่อประกอบการยกร่างพระราชบัญญัติดังกล่าว...โดยผ่านกระบวนการระดมสมองและประชาพิจารณ์ทุกชั้นตอน”

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545 : 57) แต่ “แม้การกำหนดแนวปฏิรูปจะได้มีการกำหนดเป็นกฎหมายคือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542...แต่ก็อาจจะไม่มีการปฏิบัติจริงหรือมีแนวปฏิบัติที่เบี่ยงเบนไปจากข้อกำหนดเดิมก็ได้ หากหัวหน้ารัฐบาลและรัฐมนตรีผู้รับผิดชอบไม่จริงใจและไม่สนใจที่จะนำไปปฏิบัติให้ได้ผลอย่างจริงจัง” (ประยูร ศรีประสาธน์, 2545 : 45-46) ดังนั้น การดำเนินงานจึงต้องประกอบด้วยวิธีการและขั้นตอนอื่น ๆ ที่สำคัญคือการเสนอให้สถานศึกษาควรกำหนดเป้าหมายการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทร ซึ่งเป็น “รูปแบบที่ยึดถือคณะครูที่สถานศึกษาเป็นกลไกของการขับเคลื่อนการปฏิรูป...การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้ก็อยู่ที่ความคิดของครูและแรงจูงใจของครู หากครูพร้อมที่จะปรับบทบาทหน้าที่ของตน การปฏิรูปย่อมเกิดขึ้นได้ แนวทางที่จะให้เกิดพลังของการเปลี่ยนแปลงนี้ จึงต้องยึดแนวทางของการกระจายอำนาจหน้าที่หลาย ๆ ประการที่สถานศึกษาให้บริหารตนเองอย่างอิสระมากยิ่งขึ้น ให้เกิดระบบการบริหารที่ผู้ปกครองและครูมีส่วนร่วมควบคู่ไปกับการเปลี่ยนวิชาชีพครูให้มีมาตรฐานสูงขึ้น มีระบบการพัฒนาครูตลอดชีวิต มีระบบค่าตอบแทนและสวัสดิการที่เหมาะสม” (วิชัย ต้นศิริ, 2544 : 188)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการควรปรับปรุงคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาให้มีความเท่าเทียมกัน ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนในสถานศึกษาใกล้บ้านและเน้นการศึกษาที่พัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดีได้ง่ายขึ้น เพราะถ้าคุณภาพของสถานศึกษายังมีความแตกต่างกันอยู่มาก ค่านิยมและการแข่งขันสอบเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาที่มีคุณภาพสูงยังเป็นตัวขัดขวางการสร้างบรรยากาศของความเอื้ออาทรอยู่มาก

1.2 สถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาในหลักสูตรครุศาสตร์หรือศึกษาศาสตร์ควรมีบทบาทสำคัญในการผลิตบัณฑิตทางการศึกษาให้เป็นผู้มีความลักษณะเอื้ออาทรเป็นรูปธรรมก่อนขยายผลใน

ระบบการศึกษาต่อไป เพื่อให้ได้ครูที่มีความเอื้ออาทรเป็นฐานทำหน้าที่จัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทร และขยายผลให้กว้างออกไป

1.3 รัฐบาลและกระทรวงศึกษาธิการควรกำหนดให้สถานศึกษาส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนและสังคมให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรให้มีความชัดเจน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดในเรื่องของเวลาและการเก็บข้อมูลค่อนข้างมาก จึงทำให้ข้อมูลบางแนวคิดอาจไม่ครบถ้วนและสมบูรณ์เพียงพอ ซึ่งทำให้งานวิจัยขาดความสมบูรณ์ในบางประเด็น และหากมีผู้ศึกษาวิจัยเรื่องนี้ในครั้งต่อไปจึงควรจะเก็บข้อมูลอย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ เพื่อให้งานวิจัยมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

2.2 ควรมีการศึกษาวิจัยความเอื้ออาทรตามแนวคิดของศาสนาอื่น ๆ เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู และแนวคิดทางปรัชญาอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความครอบคลุมกลุ่มคนและแนวคิดต่าง ๆ ในสังคมไทย

2.3 ควรมีการศึกษาวิจัยและทดลองสร้างหลักสูตรการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรในสถานศึกษาและนำไปทดลองจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดความรู้และความชัดเจนในแนวทางจัดการศึกษาเพื่อความเอื้ออาทรมากยิ่งขึ้น